

М.М. ЗЕРКАЛЬ

ДИСКУРС ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИКИ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ, НАУКИ, МОЛОДІ І СПОРТУ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ЕТНОСІВ (1990-2000-І РОКИ)

Розглянуті основні напрямки діяльності Міністерства освіти, науки, молоді і спорту по розбудові освітнього простору етносів. Дана проблема висвітлення в контексті етнонаціональної освітньої політики незалежної держави.

Ключові слова: *освіта, наука, дослідження, мова, міністерство, література, програма, заклад освіти, видання*

Із здобуттям незалежності Україною освітня сфера витримавши випробування економічною кризою довела свій високий рівень і здатність, попри всі фінансові труднощі, розвиватися й удосконалюватися.

У травні 1997 р. Міністерством освіти і науки України спільно з Академією педагогічних наук України, Держдепартаментом у справах національностей та міграції та Чернівецькою облдержадміністрацією був проведений всеукраїнський семінар на тему: „Концептуальні засади задоволення освітніх потреб національних меншин в Україні”, на якому обговорювалися й проблеми освіти німців. Так, на засіданні секції „Рідна (материнська) мова” з доповіддю „Проблеми етноконсолідації німців України. Аспекти німецької мови” виступив кандидат педагогічних наук, доцент, заступник голови Фольксрату німців України В. Батицький. На його думку, система освіти в державі повинна сприяти збереженню етнічної самобутності всіх національних меншин, відтворювати національні звичаї та традиції, національний дух, виховувати поважне ставлення до українського та інших народів.[1, с.124].

Зараз ця важлива проблематика в Україні перебуває на стадії початкового висвітлення. Мета і завдання даної розвідки полягають у висвітленні, узагальненні проблем освіти пов'язаних з забезпеченням відповідними діями Міністерства освіти, науки, молоді і спорту України в роки незалежності. Деякі аспекти цієї проблеми одержали фрагментарне висвітлення в роботах В. Наулка, Я.Калакури, О.Курінного, М.Панчука, В.Котигоренка, Д.Табачника, Г.Москаля, В.Вороніна, Р.Чілачави, Т.Пилипенко. Вони здебільшого присвячені етнонаціональній структурі українського суспільства, сучасному стану етноміношин, освітній політиці держави, особливостям процесів етнічного відродження. Визначну роль відіграла розробка українськими вченими концептуальних підходів до аналізу в цілому етнокультури як саморегульованої системи, сфери реалізації людських цінностей, теорії етносу тощо. Відповідно Наказу Міністерства освіти і науки України № 461 на виконання „Галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008 – 2011 роки” від 26 травня 2008 р. передбачалося вивчення російської мови частиною навчальної програми, що могла змінюватися у відповідному навчальному плані. Це було відхиленням від колишньої системи, яка була успадкована з 1989 р. Законом про мови, і передбачала, що вивчення російської і української мов буде обов'язковим (ст. 27 § 5). Таким чином, необов'язковість вивчення російської мови не впливала на законне право вивчати мову етноміношини, однак робило вивчення її менш доступним з того моменту, як цей предмет ставав необов'язковим для викладання в школах.

Всі предмети в закладах загальної освіти відповідно в класах з викладанням російської мови викладалися російською (за винятком переходу з однієї мови на іншу при вивченні певних предметів). Державна мова викладалася як предмет (3 години на тиждень) в 1-4 класах. В 3-4 класах кількість годин поступово збільшувалась (4 години на тиждень) і в 10-11 класах кількість годин на вивчення української літератури збільшувалась до 2 годин на тиждень. Нова

програма передбачала зміну в викладанні мови таким чином, щоб в 5-му класі історія викладалась двома мовами, те саме стосувалося географії.

У 2005 р. Міністерством освіти і науки було започатковано наукові дослідження в галузі мов національних меншин. В 2006 – 2010 рр. реалізовувались наукові проекти: „Дослідження особливостей етнокультурного та географічного чинників Східної Таврії у національному розвитку України” (Мелітопольський державний педагогічний університет); „Сучасний стан регіональної та етнічної ідентичності в українсько-румунському пограниччі: соціополітологічний аналіз” (Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича); „Румунська мова в Україні та українська мова в Румунії в контексті сучасних європейських інтеграційних процесів” (Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича); „Етнокультурні процеси на українсько-білоруському пограниччі” (Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології НАН України); „Відродження культурної спадщини кримських татар: мова і література” (Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського); „Мова та культура: соціолінгвістичний, прагматичний і комунікативний аспекти їх взаємодії. Взаємозв’язок культур двох сусідніх народів (українці та угорці)” (Ужгородський національний університет); „Проблеми ареальної лінгвістики і системного опису кримськотатарської літературної мови” (Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського); „Сучасний ономастикон України та національна, соціальна і правова специфіка його відтворення” (Ужгородський національний університет).

В Україні забезпечувалося право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою. Одночасно у загальноосвітніх навчальних закладах з навчання мовами національних меншин створювались умови для належного опанування державної мови. Передбачались належні форми і засоби викладання і вивчення мов національних меншин на відповідних рівнях. При визначенні політики щодо мов національних меншин, міністерство та органи управління освітою враховували потреби та побажання тих груп населення, які користувались цими мовами, учнів та їхніх батьків. У 2009 р. при Міністерстві створено як дорадчо-консультативний орган громадську раду керівників освітніх програм всеукраїнських громадських об’єднань національних меншин України. За 2010 р. відбулося три засідання ради[2,с.1].

Одночасно Міністерство освіти і науки України здійснювало роботу щодо імплементації та впровадження Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин відповідно до Закону України „про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин”, переліком національних меншин України, до мов яких застосовувалося положення Хартії (білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської).

Упродовж тривалого часу навчальна література друкувалась молдовською (румунською) мовою з використанням кирилиці. Підручники з мови мали назву „Молдавська мова”, а з літератури – „Молдавська література”. Відповідно і навчальні плани шкіл області з молдовським контингентом учнів мали назву „Навчальний план загальноосвітньої школи з молдавською мовою навчання”.

З 1992 р. відбувся перехід шкіл з молдовським контингентом учнів на навчально-методичне забезпечення, в основу якого покладена латиниця, що було обумовлено відповідним процесом у школах Республіки Молдова. Підручники з мови та літератури шкіл Молдови стали називати „Румунська мова” та „Румунська література”. Мову друкування підручників було визначено як румунську.

Цими підручниками почали користуватись і в школах Одеської та інших областей, де навчалися учні молдовської національності. Згідно зі ст. 3 Протоколу про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти республіки Молдова, „молдовська Сторона, враховуючи свої можливості, надасть безкоштовно підручники з усіх навчальних дисциплін, методичні посібники і художню літературу для дошкільних навчальних закладів і шкіл України з молдовською (румунською) мовою навчання відповідно до заяви української Сторони”.

Водночас відбувалась поступова трансформація назв та змісту навчальних планів. Мова навчання у них позначалася як румунська, а курси рідної мови та літератури – як румунська мова і література відповідно до назв підручників, які видавалися Міністерством освіти Республіка Молдова.

Міністерством освіти і науки України видано 45 назв видань навчально-методичної літератури для шкіл з румунською мовою навчання, яку було рекомендовано для використання в школах з молдавським контингентом.

Враховуючи запити та пропозиції громадських організацій (зокрема обласної національно-культурної молдовської асоціації „Лучаферул”) і педагогічних колективів, а також визначення Конституцією Молдови молдавської мови як державної, управлінням освіти Одеської облдержадміністрації, починаючи з 1998 р., загальноосвітнім навчальним закладам рекомендовано використовувати у шкільній документації (навчальні плани, класні журнали) термін „молдавська мова”[3,с 296-297].

Міністерство освіти і науки України, методичні кабінети обласних, міських, районних управлінь освіти постійно приділяли увагу питанням методичного забезпечення навчально-виховного процесу в навчальних закладах, де був етнічний профіль. У такий спосіб були розроблені багатоваріантні навчальні плани, що враховували особливості викладання російської мови та літератури у різних типах навчальних закладів, а саме: для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням російської мови; для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською чи іншою мовою національних меншин; для спеціалізованої школи з навчанням російською чи іншою мовою національних меншин і поглибленим вивченням іноземних мов. Для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою, де за бажанням дітей та їх батьків вивчалася російська мова, міністерством було запропоновано два варіанти типових навчальних планів. Один з них передбачав вивчення російської мови (або інших мов національних меншин) як предмета в інваріантній складовій у 1-11 класах по 2 години на тиждень; за другим – ці мови вивчалися за бажанням учнів та їх батьків за рахунок варіативної складової (починаючи з 1 або 5 класу і до 11-го включно). Така варіативність надавала можливість урахувати регіональні особливості населення України. Для усіх типів загальноосвітніх навчальних закладів з 11-річним терміном навчання було розроблено нові навчальні програми з російської мови (читання) для початкової школи; навчальні програми з російської мови та інтегрованого курсу „Література” (російська та зарубіжна) для основної та старшої школи, навчально-методичні посібники, зошити, дидактичні матеріали, словники. У 2008 р. випущено українсько-російський та російсько-український шкільний термінологічний словник.

У 2000 – 2010 рр. створено навчальні програми, підручники румунської мови для 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, у 2008 р. випущено українсько-румунський та румунсько-український шкільний термінологічний словник. Відповідно до вимог Державного стандарту базової та повної середньої освіти та з метою поліпшення стану навчально-методичного забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням словацькою мовою були створені програми з словацької мови, а також інтегрований курс „Література” (словацька та світова) для 5-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

У 2000 – 2010 рр. створено навчальні програми, підручники польської мови для 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, у 2008 р. випущено українсько-польський та польсько-український шкільний термінологічний словник.

Міністерством регулярно організовувалося проведення Всеукраїнських науково-практичних семінарів методистів та вчителів щодо особливостей викладання польської мови і літератури.

У 2000-2010 рр. створено навчальні програми, підручники кримськотатарської мови для 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, у 2008 році випущено українсько-кримськотатарський та кримськотатарсько-український шкільний термінологічний словник. Крім того, було розроблено українсько-російсько-кримськотатарський тематичний словник „Ширше коло” та навчальну програму курсу за вибором „Кримськотатарська література” для 10

класу.

В 2010 р. науково-методична комісія з мов національних меншин науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України схвалила до видання з грифом „Рекомендовано Міністерством освіти і науки України” рукопис навчально-методичного комплексу з гагаузької мови для 1 класу. Систематично проводились семінари для вчителів німецької мови, зокрема у тісній співпраці з Гете-Інститутом.

В 2002 – 2003 навчальному році школи з мовами етноменшин у цілому були забезпечені підручниками: з російської мови – 100%, з болгарської мови – використовувалися навчальні посібники, надані Міністерством освіти Болгарії, вітчизняним підручником для 2 класу забезпечені стовідсотково; литовська недільна школа була забезпечена підручниками за сприяння Міністерства освіти Республіки Литва; підручники для кримськотатарської недільної школи були придбані за сприяння облдержадміністрації; підручники для ще однієї татарської недільної школи, було надано республікою Татарстан.

У 2002 р. з метою реалізації Державного стандарту початкової загальної середньої освіти розроблено та надано гриф „рекомендовано МОН” 15 програмам для 1-4 класів з російською мовою навчання. Загальний перелік підручників та навчальних посібників, рекомендованих у навчальних закладах з російською мовою навчання у 2003/04 навчальному році становив 27 основних підручників і навчальних посібників та 7 додаткових.

Органи управління освітою, навчальні заклади всіх типів та рівнів акредитації, виконуючи положення листа Міністерства освіти і науки „Про профілактику поширення ксенофобських і расистських проявів серед дітей, учнівської та студентської молоді”, долучали до профілактичної роботи органи внутрішніх справ, юстиції, у справах сім'ї, молоді та спорту, національностей та релігій, а також місцеві та міжнародні організації, які опікувалися питаннями протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості. Обласні науково-методичні Центри практичної психології та соціальної роботи розробили науково-методичні рекомендації "Сутність конфліктів на основі міжнаціональної неприязні: можливості їх профілактики та вирішення" також проведені науково-методичні семінари "Проблема профілактики поширення ксенофобських і расистських проявів серед дітей та учнівської молоді" для керівників районних (міських) психологічних служб, методистів методичних кабінетів, які відповідали за психологічну службу та методистів районних (міських) методичних кабінетів з виховної роботи. Психологічні служби відділів, управлінь освіти провели дослідження на виявлення рівня агресивності серед підлітків та схильності до протиправних дій, а також виникнення причин ксенофобій, расизму та антисемітизму в українському суспільстві. Активізувалась діяльність педагогічних колективів з органами учнівського та батьківського самоврядування щодо формування у дітей та молоді духовності, моральної культури, толерантної поведінки, уміння жити в громадянському суспільстві.

У загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладах проводилися тематичні інформаційно-просвітницькі заходи: прес-конференції "Ми висловлюємо свою рішучість проти всіх форм расової ненависті, ксенофобії та дискримінації", "Етносоціальні процеси в незалежній Україні", "Демократичні традиції в Україні"; диспути "Неформальні угруповання: як до цього ставитись?", "Чому виникає расова дискримінація?", "Чи вправі я зневажати людину іншої раси?", "Мій улюблений світ без насильства", "Від неповаги до ненависті один крок. Як це подолати?"; засідання правових центрів (клубів) "Молодь проти ксенофобії та расизму в Україні", "Комунікабельність і толерантність – основа відносин у сучасному суспільстві", "Суд над расизмом"; конкурси ораторів "Промова на захист прав людини", "Гуманізм – майбутнє людства", "Спілкуємось толерантно"; виховні години "Життя людини – найвища цінність, її не визначає мова і колір шкіри", "Жити в дружбі з усіма людьми", "Я, ти, він, вона – разом дружна ми сім'я", "Хочеш мати друга – навчись другом бути", "Милосердя і любов до ближнього"; батьківські збори "Виховання національної самосвідомості учнів та правосвідомості", "Молодіжні та підліткові негативні прояви у суспільстві", "Кожна людина планети має рівні права, якої б нації вона не була", "Профілактика поширення ксенофобських і расистських проявів серед дітей та молоді в сім'ї"; конкурси

малюнків та стіннівок "Україна – гостинна земля", "Я хочу мати друзів різних національностей", "У дружби немає кордонів", "Дружать діти на планеті"; фестивалі культур національних меншин; відеолекторії "Планета Земля – дім для всіх", "Планета мрій", "Людина і світ" тощо.

Одночасно у вищих навчальних закладах тривала виховна робота спрямована на запобігання міжнаціональної, релігійної та расової нетерпимості, будь-яких проявів насильства по відношенню до іноземних студентів; проводились виховні години зі студентами щодо недопущення ксенофобських та расистських проявів серед студентської молоді.

Були проведені соціологічні дослідження "Ксенофобські настрої в Україні" щодо вивчення причин і масштабів злочинності у студентському середовищі. Навчально-виховні засоби дали можливість студентам глибше пізнати культури різних народів. Цьому сприяли нові навчальні дисципліни (курси) "Педагогіка толерантності", "Методика педагогіки толерантності", "Культура професійного спілкування", "Культура взаємин", "Культура мовного спілкування", "Гендерна психологія" тощо.

Класичні університети, вищі педагогічні навчальні заклади розвивали партнерство з національно-культурними організаціями. Проводились спільні культурно-просвітницькі заходи (фестивалі, конгреси, конференції, конкурси на краще знання рідної мови та культури, видання літератури мовами національних меншин, навчальних посібників; вищі навчальні заклади Автономної Республіки Крим, Закарпатської, Чернігівської, Одеської областей, м. Києва). На юридичних факультетах вищих навчальних закладів проводили роботу «юридичні клініки», які надавали безкоштовну юридичну допомогу і консультації для студентів і громадян.

Держава зробила певні адміністративно-правові кроки у бік попередження побутової ксенофобії. У 2007 р. Міністерство внутрішніх справ розробило План заходів із протидії проявам расизму, яким визначалися пріоритетні напрями діяльності із запобігання та розкриття злочинів, які вчинялися на расовому ґрунті, та протидії неонацистським і скінхедівським організаціям. У складі Департаменту карного розшуку було створено окремий підрозділ утворено 2007 р. у Службі безпеки України. Координаційні функції покладались, зокрема, на прокуратуру Києва.

Таким чином, впродовж незалежного державотворення міністерство освіти, науки, молоді і спорту України продемонструвало формування законодавчо та науково продуманої стрункої системи підходів до проблем освіти етнічних меншин, але також слід зазначити, що практичне втілення теоретичних підходів не змогло повністю досконало реалізуватись в діях. Завдяки конструктивній роботі органів державної влади в країні не було відкритих масових сутичок на національній основі, територіальних конфліктів, за виключенням кримсько-татарського населення, етнічних спільнот. Створена система освітніх закладів національних меншин високо цінується навіть представниками європейських країн. Попереду ще дуже тривала робота по інтеграції української освітньої системи до європейських структур, в тому числі і в етнонаціональному аспекті.

Список використаних джерел та літератури

1. Васильчук В.М. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII – початок XX ст.): Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – -214 с.
2. Здійснення мовної політики в освіті, навчання мовами національних меншин України та вивчення цих мов // nauka.in.ua
3. Міжнаціональні відносини в Україні: стан, тенденції, перспективи / Д.В. Табачник, Г.Г. Москаль, В.М. Воронін та ін. – К.: Етнос, 2004. - 584 с.
4. Центральний державний архів вищих органів державної влади та управління України (ЦДАВО). – Ф.5252, Оп. 1, Спр. 78, Арк.28.
5. ЦДАВО Укр. Ф.5252, Оп. 5, Спр. 10, Арк.163.
6. ЦДАВО Укр. Ф.5252, Оп. 1, Спр.28, Арк. 245.
7. ЦДАВО Укр. Ф. 2, Оп. 15, Спр. 2525, Арк. 37.
8. ЦДАВО Укр. Ф.5252, Оп. 1, Спр. 2, Арк. 17.

9. ЦДАВО Укр. Ф. 2, Оп. 15, Спр. 3026, Арк. 86.
10. ЦДАВО Укр. Ф.5252, Оп. 1, Спр. 9, Арк. 67.
11. Там само. Арк. 217.
12. ЦДАВО Укр. Ф.5252, Оп. 1, Спр. 7, Арк. 193.
13. ЦДАВО Укр. Ф. 2, Оп. 15, Спр. 3028, Арк. 91.
14. ЦДАВО Укр. Ф.5252, Оп. 1, Спр. 35, Арк. 33.
15. ЦДАВО Укр. Ф.5252, Оп. 1, Спр. 49, Арк. 170.
16. Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917- 2000) / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 422 с.
17. Лойко Л.І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: Монографія. - К.: ПЦ «Фоліант», 2005 – 389 с.
18. Мунтянов В. Відродження німецької традиції у Кіровограді //Deutscher Kanal. – 1996. – №10.-160 с.
19. Науменко Г.Г. На фундаменті глобальної освіти /Г.Г. Науменко //Відродження. – 1993. – №10. – С.4-5.
20. Національна структура населення в Україні [Електронний ресурс] // <http://demoscope.ru/weekly/2006/0253/biblio05.php>
21. Каврайский В. Ю. Образование в Крыму: своеобразие, тенденции, перспективы / В. Ю.Каврайский // Відродження : [часопис з питань культури та освіти нац. меншин України]. — 1998. — № 3. — С. 20—23.
22. Єврейська освіта в Україні: проблеми, тенденції, розвиток // Відродження : [часопис з питань культури та освіти нац. меншин України]. — 1999. — № 6. — С. 27—32.
23. Алексеєва Н. Ликбез в Кирилівке //Эллины Украины. – 2000. – №3-4.-280 с.
24. Пилипенко Т. І. Реалізація освітніх потреб представників національних меншин в Україні: стан, проблеми, перспективи / Т. І. Пилипенко // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / за заг. ред. Ю. Тищенко. — К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2004. — 312 с.
25. Міжнаціональні відносини і національні меншини України: стан та перспективи / Р. Ш. Чілачава, Т. І. Пилипенко (упорядник). — К. : Голов. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2004. — 394 с.
26. Этнические сообщества Украины: история, современность, будущее : сб. статей / под ред. А. Дынчеса, С. Кузнецовой. — Донецк : Алекс, 2006. —486 с.
27. На Миколаївщині вперше прийнято обласну програму щодо розвитку національних меншин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mlp.com.ua/news/tpl_arc_news.php?subaction=showfull&id=1281341238&archive=1287587083&start_from=&ucat=5&go=archives.
28. Науменко Г. Г. На фундаменті глобальної освіти / Г. Г. Науменко // Відродження : [часопис з питань культури та освіти нац. меншин України]. — 1993. — № 10. — С. 4—5.
29. Білик Б. І. Етнокультурологія: навч. посібник / Б. І. Білик. — К. : ДАКККіМ, 2005. — 160 с.

M.M. ZERKAL

A DEPARTMENT OF EDUCATION, SCIENCE, YOUNG PEOPLE AND SPORT OF UKRAINE AND PROBLEM OF FORMATION OF ETNOSIV (1990-2000TH)

Basic directions of activity of Department of education, science, young people and sport, are considered on re-erecting of educational space of etnosiv. This problem of illumination in the context of etnonacional'noy educational policy of the independent state.

Keywords: *education, science, research, language, ministry of,literatura, program, establishment of education, edition.*

Н.Н. ЗЕРКАЛЬ

**АНАЛИЗ ТРАНСФОРМАЦИИ ПОЛИТИКИ МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ,
НАУКИ, МОЛОДЕЖИ И СПОРТА УКРАИНЫ В ПРОБЛЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ
ЭТНОСОВ (1990-2000-ЫЕ ГОДЫ)**

Рассмотрены основные направления деятельности Министерства образования, науки, молодежи и спорта, по перестройке образовательного пространства этносов. Данная проблема раскрывается в контексте этнонациональной образовательной политики независимого государства.

Ключевые слова: образование, наука, исследование, язык, министерство, литература, программа, учебное заведение, издания